

UVOD

Tema ove knjige je komunizam. Kako ćemo govoriti o komunizmu zavisi od toga šta razumemo pod komunizmom. U onome što sledi pod komunizmom razumem projekt koji ekonomiju podvrgava politici da bi se omogućilo da politika deluje slobodno i suvereno. Ekonomija funkcioniše u mediju novca. Ona operiše brojevima. Politika funkcioniše u mediju jezika. Ona operiše rečima, argumentima, programima i rezolucijama, ali takođe i naredbama, zabranama, odlukama i regulativama. Komunistička revolucija je prenošenje društva iz medija novca u medij jezika. Ona je *linguistic turn* u ravni društvene prakse. Naime, nije dovoljno da definišemo čoveka kao govornika, kao što po pravilu čini novija filozofija, bez obzira na sve finese i razlike po kojima se pojedinačne filozofske pozicije razlikuju jedne od

druge. Dokle god čovek živi pod uslovima kapitalističke ekonomije, on ostaje načelno nem, jer mu se njegova sudbina ne obraća. Kada čovek ne biva oslovljen od svoje sudbine, onda joj svako ne može ni odgovarati. Ekonomski događaj je anonimn i ne može se preneti rečima. Otuda sa ekonomskim događajem nije moguće diskutovati, njega nije moguće pridobiti, rečima privući na svoju stranu, nagovoriti ili uveriti. Moguće je samo prilagoditi svoje ponašanje ekonomskom događaju. Nije moguće argumentovati protiv ekonomskog neuspeha – isto tako ni ekonomski uspeh ne iziskuje dalja diskurzivna obrazloženja. Poslednje potvrđivanje ili opovrgavanje ljudskog delanja u kapitalizmu nije jezičko, nego ekonomsko – ono se ne izražava rečima, nego brojevima. U takvoj konstelaciji, jezik kao takav biva stavljen izvan snage.

Tek kada sudbina više nije nema i kada više ne vlada čisto ekonomskom ravni, već je od početka jezički formulisana i politički opredeljena, kao što je slučaj u komunizmu, čovek stvarno postaje biće koje postoji u jeziku i egzistira posredstvom jezika. Na taj način čovek stiče mogućnost da argumentuje protiv sudbinskih odluka, da protestuje i da agituje protiv njih. Takvi argumenti i protesti nemaju uvek očekivani učinak. Često bivaju igno-

risani ili čak potiskivani, ali kao takvi oni nisu besmisleni. Naprosto je smisljeno i opravdano opredeliti se u mediju jezika protiv političkih odluka, budući da su i same te odluke sročene u mediju jezika. Otuda su u kapitalističkim uslovima načelno besmisleni svaka kritika i svaki protest. Naime, u kapitalizmu i sam jezik funkcioniše kao roba, što znači da je on izvorno nem. Kritički diskursi i protesti priznati su kao uspešni ukoliko se dobro prodaju – a kao neuspešni, kada se loše prodaju. Takvi diskursi se ni po čemu ne razlikuju od svih drugih roba, koje takođe ne govore, ili govore samo ukoliko reklamiraju same sebe.

Kritika kapitalizma ne operiše u istom mediju u kojem operiše sam kapitalizam. Budući da su kapitalizam i njegova diskurzivna kritika medijski nekompatibilni, ne može nikada doći do međusobnog susreta. Društvo se najpre mora promeniti, ono se najpre mora verbalizovati da bi se onda moglo kritikovati na smisljeni način. Slavna Marksova teza, prema kojoj filozofi ne treba da tumače, nego da promene svet, može se preformulisati na sledeći način: da bi se društvo moglo kritikovati, ono najpre mora postati komunističko. To objašnjava instinktivne simpatije koje oseća prema komunizmu svako ko je obdaren kritičkom svešću, jer samo u komunizmu se odvija totalna

verbalizacija ljudske sudbine, a ona otvara prostor za totalnu kritiku.

Komunističko društvo može se definisati kao društvo u kojem moć i njena kritika operišu u istom mediju. Ako se sada zapitamo da li bi režim u bivšem Sovjetskom Savezu smeo da važi kao komunistički – a to pitanje se čini neizbežnim kada se danas raspravlja o komunizmu – onda je odgovor na njega u svetlu navedene definicije afirmativan. U ostvarivanju komunističkog projekta Sovjetski Savez je istorijski je otišao dalje od svih društava pre njega. Svaka vrsta privatnog vlasništva tokom tridesetih godina konačno je ukinuta. Na taj način je političko vođstvo dobilo mogućnost da donosi političke odluke koje su bile nezavisne od partikularnih ekonomskih interesa. Ti interesi nisu bili potiskivani, njih naprosto nije bilo. Svaki građanin Sovjetskog Saveza radio je kao službenik sovjetske države, živeo je u stanu koji je pripadao državi, kupovao je u državnim prodavnicama i uz pomoć državnog transporta vozio se kroz različite delove države. Koje ekonomske interese je mogao da ima taj građanin? Samo interes da državi ide što bolje da bi građanin te države mogao bolje da profitira – bez obzira da li legalno ili nelegalno, zahvaljujući radu ili posredstvom korupcije. U Sovjetskom Savezu otuda je vladao fundamentalni

identitet između privatnog i javnog interesa. Jedina spoljašnja prisila bila je militarne vrste: Sovjetski Savez morao se braniti od svojih spoljnjih neprijatelja. U svakom slučaju, već u šezdesetim godinama vojni potencijal zemlje bio je toliko velik, da je ratni napad spolja mogao biti okarakterisan kao krajnje neočekivan. Od tada se sovjetsko vođstvo nije nalazilo u „objektivnom“ konfliktu, ono nije imalo unutrašnju opoziciju i nije bilo podvrgnuto spoljašnjoj prisili koja bi mogla da ograniči njenu moć upravljanja zemljom. Zbog toga je ono moglo sebi da dozvoli da prilikom praktičkog odlučivanja bude vođeno jedino svojim vlastitim političkim umom, svojim vlastitim unutrašnjim uverenjima. Budući da je politički um sovjetskog vođstva bio dijalektički um, ono je bilo dovedeno dotle da ukine komunizam svojom slobodnom odlukom. Ta odluka nije ništa promenila, komunizam u Sovjetskom Savezu mora biti mišljen kao ostvaren. Štaviše, u onome što sledi biće pokazano da tek ta odluka upotpunjuje ostvarivanje, otevljenje, inkarnaciju komunizma.

U svakom slučaju, ne možemo reći da je Sovjetski Savez ekonomski propao, pošto je ekonomski propasti moguće samo na tržištu. A tržište nije postojalo u Sovjetskom Savezu. Otuda ekonomski uspeh, odnosno neuspeh sovjetskog

vođstva ne može biti utvrđen „objektivno“, što znači neutralno, mimo ideologije. Određena roba se proizvodila u Sovjetskom Savezu, ali ne zato što je pronašla izvestan udeo na tržištu, nego zbog toga što se uklapala u ideološku viziju komunističke budućnosti. S druge strane, nije se proizvodila ona roba koju nije bilo moguće ideološki opravdati. To se odnosilo na svu robu – a ne samo na tekstove ili slike službene propagande. U sovjetskom komunizmu sva roba je postajala ideološki relevantan iskaz, kao što u kapitalizmu svaki iskaz postaje roba. Moguće je komunistički jesti, stanovati, komunistički se oblačiti – ili pak nekomunistički, ili čak anti-komunistički. Otuda se u Sovjetskom Savezu moglo protestovati protiv cipela, ili jaja ili kobasica koje su se nudile na tadašnjim policama. One su se mogle kritikovati pomoću istih onih pojmova kojima se kritikovala službena učenja istorijskog materijalizma. Jer ta učenja imala su isti izvor kao i cipele, jaja i kobasice – naime odgovarajuće odluke Politbiroa Centralnog Komiteta Komunističke Partije Sovjetskog Saveza. Sve što je postojalo u komunizmu bilo je takvo kakvo je bilo, zato što je neko rekao da to treba da bude takvo, a ne drugačije. A sve što je odlučeno u jeziku moglo je biti kritikovano samo jezikom.

Pitanje o mogućnosti komunizma time je najdublje povezano sa pitanjem o mogućnosti vladanja, uobličavanja, političkog upravljanja u jeziku i posredstvom jezika. Središnje pitanje moglo bi se formulirati na sledeći način: može li uopšte – i ako može, pod kojim uslovima, jezik kao takav dovoljno prisiljavati, odnosno vladati društvom posredstvom jezika. Često je ta mogućnost prosto odbacivana: naročito je u naše vreme široko rasprostranjeno shvatanje da je jezik kao takav potpuno nemoćan, sasvim slabašan. To shvatanje korektno reflektuje situaciju jezika u kapitalističkim uslovima. U kapitalizmu je jezik zaista nemoćan. Polazeći od takvog razumevanja jezika obično se naslućuje, i to ne bez razloga, da je vladajući aparat u komunizmu imao sklonost da deluje iza fasade službenog jezika i da prisili ljude da prihvate jezik moći. Čini se da je u komunističkim zemljama ta slutnja u stvari dovoljno potvrđena posredstvom duge povesti političkih represija.

Time je svakako ostalo otvoreno pitanje zbog čega su odgovarajući aparati prisile radili u službi izvesnog ideološkog shvatanja – a ne u korist drugačijeg, alternativnog shvatanja. Lojalnost aparatu s obzirom na određenu ideologiju nipošto nije samorazumljiva. Da bi postali i ostali lojalni, ti aparati su najpre morali biti nagovoreni na to.

Inače bi oni ostali mirni i ne bi se borili za promene, kao što su se borili pri kraju komunističkih država Istočne Evrope. Štaviše, ti aparati u komunističkim uslovima ne bi mogli biti čisto razdvojeni od ostalog društva, pošto u društvu koje se sastoji isključivo od državnih službenika, a sovjetsko društvo je bilo jedno takvo društvo – pitanje, ko zlostavlja koga i na koji način to čini postavlja se drugačije nego u društvima u kojima aparati moći bivaju više ili manje razgovetno razdvojeni od civilnog društva. Kada se dakle radi o državnom nasilju u komunističkim državama ne sme se ispustiti iz vida da je to nasilje posredovano jezikom – putem naredbi i regulativa, koje su se mogle izvršiti, ili ne izvršiti. Vođstva komunističkih zemalja to su uostalom mnogo bolje shvatala nego njihovi protivnici. Otuda su ta vođstva investirala toliko truda i energije u oblikovanje i održavanje jezika službene ideologije, zato su bila žestoko iritirana minimalnim odstupanjima od tog jezika. Ona su naime znala da zapravo ne poseduju ništa izvan jezika – te da bi izgubila sve, ukoliko bi izgubila kontrolu nad jezikom.

U svom razumevanju jezika, kao i u većini slučajeva, marksističko-lenjinističko učenje najčešće je bilo ambivalentno. S jedne strane, svako ko je poznao taj jezik, naučio je da je vladajući

jezik uvek jezik vladajućih klasa. S druge strane, takođe je naučio da ideja koja ovlada masama postaje materijalna snaga, te da je marksizam pobedonosan (ili će biti pobedonosan), zbog toga što je u pravu. Uskoro ćemo pokazati da se prilikom uobličavanja komunističkog društva u prvom planu pojavljivala upravo ta ambivalentnost. Ali najpre treba istražiti pitanje kako bi trebalo da funkcioniše „idealno“ jezičko nasilje, koje može da „ovlada“ pojedinačnim čovekom, a eventualno i masama, da bi se ono zahvaljujući tome preobrazilo u revolucionarnu snagu koja ustanovljuje moć.